

**„ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE «GEORGE BARIȚIU»
DIN CLUJ-NAPOCA” LA 90 DE ANI DE LA APARIȚIE¹**

Se împlinesc, anul acesta, nouă decenii de la apariția primului număr din „Anuarul Institutului de Istorie Națională” din Cluj, înaintașul „Anuarului Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca” al Academiei Române, de astăzi². Momentul aniversar merită reflecțiile cuvenite din partea celor care astăzi aparțin comunității acestui Institut – și nu numai –, iar evocarea lui acum, în cadrul Adunării generale anuale a Institutului nostru, o obligație de prestigiu a Direcțiunii acestuia.

Fondatorii și codirectorii Institutului de Istorie Națională de pe lângă Universitatea din Cluj, profesorii academicieni Ioan Lupaș și Alexandru Lapedatu, au meditat chiar de la întemeierea Institutului, în 1920, la necesitatea scoaterii unui periodic științific în care să fie publicate rezultatele cercetărilor membrilor și colaboratorilor lui. „Anuarul” Institutului avea să fie oglinda direcțiilor de cercetare a membrilor lui, a preocupărilor fiecăruia și a vieții științifice existente în cadrul unității de cercetare în cauză.

Să reținem ceea ce se preciza în *Prefața* la primul număr, dublu, pe anii 1921-1922, a „Anuarului Institutului de Istorie Națională” din Cluj, prin care întemeietorii și codirectorii Institutului își asumau, ca sarcină prioritară: „editarea unui «Anuar», eventual și a altor publicațiuni ale Institutului, în care tinerii ce se vor pregăti și vor lucra aici să poată aduce, prin cercetări și studii, originale și meritorii, partea lor de contribuție la progresul istoriografiei naționale, îndeosebi al celei privitoare la românii din fosta Ungarie și la chestiunile ce-i pot interesa pe dânsii în particular.”³. Primul număr al „Anuarului” era dedicat „Augustului fondator și patron al Institutului, M. S. Regelui Ferdinand [căruia i se] închină, cu cel mai profund respect, întâia silință întru realizarea nobilei și patrioticele sale gând”⁴, primul exemplar fiind înmănat solemn Suveranului României de cei doi

¹ Prezentare făcută în cadrul Adunării generale a Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române (1 februarie 2012)..

² Asupra „Anuarului” Institutului de Istorie din Cluj s-au scris mai multe introduceri aniversative: Ștefan Pascu, „*Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj*”. *La 50 de ani de la apariție*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”, 1972, 15, p. 9-11; Idem, „*Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj*”. *La 60 de ani de la apariție*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca”, 1981-24, p. 129-133; Stelian Mândruț, *Cercetarea istorică actuală oglindită în paginile „Anuarului Institutului de Istorie din Cluj” (1982-1995)*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj-Napoca”, 1995, 34, p. 15-23; Nicolae Edroiu, *The Institute for History Cluj and its „Yearbook” (1920-2008)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Historica”, 2009, 48, p. 17-25, și s-au întocmit următorii indici bibliografici: „*Anuarul Institutului de Istorie Națională*”. „*Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*” (1921-1981). *Indice bibliografic* de Doina Dițu, Ioana Mateiu, Stelian Mândruț, Lăcrămioara Nimu, Adrian A. Rusu. *Introducere* de acad. prof. Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, 1984, XXII + 124 p.; „*Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca*”. „*Anuarul Institutului de Istorie din Cluj-Napoca*” (1982-1995). *Indice bibliografic* de Károlyi Iolanda și Stelian Mândruț, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, 1995, 34, p. 25-62; „*Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca*” (1996-2005). *Indice bibliografic* de Mihaela Bedecan și Stelian Mândruț, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Historica”, 2006, 45, p. 487-527.

³ Alexandru Lapedatu, Ioan Lupaș, [*Prefață*] la „Anuarul Institutului de Istorie Națională” din Cluj, 1921-1922, I, p. VII.

⁴ *Ibidem*, p. V.

cofondatori și codirectori ai Institutului în audiența ce le-a fost acordată la Castelul Pelișor în ziua de 8 noiembrie 1922⁵.

La apariția numărului al doilea al „Anuarului”, pe anul 1923, dedicat istoricului Dimitre Onciul, abia plecat în lumea umbrelor, era exprimată satisfacția pentru această realizare și regretul că din programul inițial nu se realizase chiar totul, anume că partea rezervată dărilor de seamă și recenziilor nu avea extensiunea dorită și convenită, pentru ca aceasta să fie, „împreună cu repertoriul bibliografic, oglinda producțiunii istoriografice”⁶.

În deschiderea primului număr al „Anuarului” erau publicate Lecțiile de deschidere a cursului de Istorie veche a românilor (Al. Lapedatu, *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*, 8 noiembrie 1919) și respectiv a celui de Istorie a Transilvaniei (I. Lupaș, *Factorii istorici ai vieții naționale românești*, 11 noiembrie 1919), în care se evidențiau deopotrivă sarcinile cercetărilor istorice care aveau să fie promovate în noul centru științific al țării.

Structura fiecărui număr conținea în prim-plan studii de specialitate, de dimensiuni mai mari, care în extras formau adevărate cărți. Între acestea textul tezelor de doctorat, cum erau cele datorate lui Ioan Moga (*Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, VI – 1931-1935), David Prodan (*Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda*, VII – 1936-1938), Aurel Decei (*Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti*, VII – 1936-1938), Ștefan Pascu (*Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea*, IX – 1943-1944), Dumitru Braharu (*Chestiunea română în Italia în timpul Memorandumului*, IX – 1943-1944), Rolf Kutschera (*Guvernatorii Transilvaniei 1691-1774*, IX – 1943-1944), Helmut Klima (*Guvernatorii Transilvaniei 1774-1867*, IX – 1943-1944).

Studii mai mărunte erau încadrate la rubrica *Miscellanea*.

De o mare bogăție era rubrica de recenzii și dări de seamă, o adevărată tribună de prezentare și dezbateră a lucrărilor apărute în țară și străinătate cu privire la istoria României, a Transilvaniei în mod special.

Cele 10 numere apărute în perioada interbelică și a celui de Al Doilea Război Mondial – 1922-1945 – reflectă într-adevăr eforturile științifice ale membrilor Institutului. Se constată, așadar, că doar două volume sunt „anuale” (II – 1923 și X – 1945), celelalte opt acoperind mai mulți ani. Astfel, numărul I cuprinde anii 1921-1922, III anii 1924-1925, IV anii 1926-1927, pentru ca nr. V să privească anii 1928-1930 și numărul VI anii 1931-1935, ani de criză, când resursele financiare ale Institutului și posibilitățile de publicare erau mult reduse. Izbucnirea războiului și refugiul la Sibiu după 1940 a pricinuit întârzieri în apariția publicației anuale a Institutului, numărul VII al „Anuarului” acoperind trei ani, 1936-1938, iar nr. VIII patru ani, 1939-1942. După un număr dublu, IX, pe anii 1943-1944, directorul Ioan Lupaș reușea să scoată tomul X al „Anuarului” pe un singur an, 1945, după care s-a pensionat, la împlinirea vârstei de 65 de ani.

Acest al X-lea tom al „Anuarului Institutului de Istorie Națională” apărea – în condițiile deosebit de grele ale războiului mondial și, nu în ultimul rând, în ultimul an al refugiului la Sibiu a Institutului, impus de ocupația ungaro-horthystă asupra Clujului ca urmare a dictatului de la Viena din august 1940 – în același an calendaristic. Tentativa de regularitate în apariția „Anuarului” era astfel realizată, tomul fiind o împlinire excepțională a întregului Institut. Publicat la un sfert de veac de la întemeierea Institutului, prin efortul deosebit al directorului Institutului, Ioan Lupaș, tomul avea 728 de pagini și desăvârșea structura publicației periodice. La *Studii* erau date contribuțiile lui Ioan Lupaș (*Fazele istorice în evoluția constituțională a Transilvaniei*), Ioan Moga (*Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*) și Ștefan Pascu (*Contribuțiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII-XIV*). Rubrica *Miscellanea* conținea 10 contribuții istorice de dimensiuni mai mici.

⁵ I. Lupaș, *Regele Ferdinand I – ctitor și binefăcător al Instituțiilor culturale-științifice*, în „AIIN”, 1945, X, p. 618.

⁶ *Ibidem*, 1923, II, p. X.

Cât privește rubrica *Dări de seamă*, aceasta atinge acum un număr considerabil de pagini (p. 395-521), la care se adaugă dezbaterile pe care I. Moga o face pe marginea lucrării lui Al. Filipașcu referitoare la voievodatul Maramureșului (p. 522-576).

Tomul se încheie cu materialele evaluative prezentate în ședința aniversară din 4 februarie 1945 prilejuită de împlinirea a 25 de ani de la întemeierea Institutului, între care studiul – urmat de bibliografia publicațiilor membrilor Institutului (1920-1945) datorate lui Ioachim Crăciun.

Să mai reținem faptul că fiecare tom al „Anuarului Institutului de Istorie Națională” din Cluj avea la sfârșitul lui indice de nume de persoane și localități.

Străduințele succesorului său la direcțiunea Institutului, profesorul Ioan Moga, de a întocmi un nou volum – ar fi urmat al XI-lea – nu s-au putut finaliza și volumul nu a mai putut apărea între anii 1946-1948. Extrase din acest număr, proiectat pentru anul 1946, apoi pentru anii 1946-1947, se găsesc la fondul Depozitului legal de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj și ca donații ale autorilor în fondul de carte al Bibliotecii Institutului de Istorie din Cluj, volumul ca atare nemaifiind legat datorită schimbărilor politice din România după 1948. Studiile respective, în extras, au rămas cunoscute doar unui cerc restrâns de cercetători. Tomul în cauză s-a tipărit în ediție anastatică, prin cumularea extraselor respective, în anul 2009, urmare a strădaniilor cercetătoarei din Institut, dr. Veronica Turcuș⁷.

Apariția „Anuarului” a fost brutal întreruptă în 1948, ca urmare a schimbării de regim din România. S-a încercat suplinirea lui prin publicațiile intitulate „Studii și Cercetări Științifice Cluj” respectiv „Studii și Cercetări de Istorie Cluj”, apărute între anii 1950-1955, respectiv 1956-1957, pentru ca în 1959 să apară Seria nouă a „Anuarului Institutului de Istorie din Cluj” (număr dublu, I-II, 1958-1959).

Reapariția „Anuarului”, spre sfârșitul „obsedantului deceniu”, de data aceasta – după practicile timpului! – sub îngrijirea unui comitet de redacție, în fruntea căruia, ca redactor responsabil, stătea acad. Constantin Daicoviciu, Directorul Institutului, avea să fie el însuși un eveniment marcant în viața științifică a Clujului. Tomul respectiv publica 14 studii de istorie medievală, modernă și contemporană, dintre acestea fiind de menționat cele semnate de Francisc Pall (despre expedițiile turcești în Transilvania din 1438), acad. D. Prodan (cu privire la producția fierului pe domeniul Hunedorei în sec. XVII), I. Crăciun (asupra cronicilor românești ale Transilvaniei și Banatului), S. Goldenberg (istoria cămării și monetăriei din Baia Mare), M. Dan (cu privire la opera slavistului Ioan Bogdan).

O mențiune aparte pentru studiul lui I. Lupaș, directorul Institutului și redactorul „Anuarului” în primii 25 de ani de existență a acestora (1920-1945), care stătuse între anii 1950-1955 în închisorile comuniste din România, studiu referitor la corespondența inedită a generalului Puchner din anii 1848-49. În acest fel se încerca asigurarea unei legături – în lipsa continuității – cu vechea serie a „Anuarului” Institutului clujean de istorie.

La *Miscellanea* tomul includea patru studii de istorie medievală și modernă referitoare la Țările Române, iar rubrica de *Recenzii* (p. 385-402) încerca să refacă parțial rubrica respectivă a vechiului „Anuar”. La *Cronica* era înregistrată activitatea științifică a membrilor Institutului pe anul 1959.

Timp de peste o jumătate de secol, din 1959 până în prezent, „Anuarul” Institutului de Istorie din Cluj a apărut fără de întrerupere, înregistrându-se totuși cinci tomuri pe câte doi ani (XXVI – 1983-1984; XXVII – 1985-1986; XXVIII – 1987-1988; XXX – 1990-1991 și XXXVIII-XXXIX – 1999-2000); se poate constata faptul că în anii respectivi au intervenit dificultăți subiective sau obiective – cum ar fi criza de hârtie provocată artificial de cuplul ceaușist și anul insolabilității țării.

După unificarea, în anul 2002, a Institutului de Istorie din Cluj-Napoca al Academiei Române cu Institutul de Cercetări Socio-Umane, în care fuseseră adunate centrele de cercetare din domeniul filosofiei, sociologiei, psihologiei-pedagogiei, științelor economice și juridice existente în sistemul de

⁷ „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”. [1946-1947], [XI], ediție anastatică îngrijită de dr. Veronica Turcuș, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, XV + 415 p.

cercetare al Academiei Române Filiala Cluj-Napoca și când Institutul a primit, prin hotărâre de Guvern, numele lui George Barițiu, „Anuarul” Institutului apare pe două serii: *Historica*, respectiv *Humanistica*, reprezentând, în acest fel, departamentele de cercetare ale Institutului unificat.

Între autorii studiilor inserate în cele 67 de tomuri/volume publicate între anii 1922 și 2011 se numără istorici de prestigiu din țară și străinătate ca: Ioan Lupas, Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir, Ioan Moga, Constantin Daicoviciu, David Prodan, Ștefan Pascu, Sigismund Jakó, Dumitru Protase, Camil Mureșanu, Dan Berindei ș. a. Din străinătate se cuvin a fi menționate numele mai multor colaboratori, precum Keith Hitchins (SUA), Peter Urbanitsch (Austria), Spira György (Ungaria), Milan Krajčovič (Slovacia), Paul Michelson (SUA), Konrad Gündisch (Germania), Barta János (Ungaria), Volker Wollmann (Germania), Karvar Anousheh (Franța), Ann Buckley (Anglia), James Niessen (SUA), Othmar Kolar (Austria), Mariana Hausleitner (Germania) etc. Alături de aceștia se situează membrii Institutului de Istorie din Cluj, al căror număr se ridică la cca 150 în cele nouă decenii de existență a Institutului și „Anuarului” acestuia, care prin studiile, articolele, recenziile și dările de seamă publicate în aparițiile de până acum ale periodicului au susținut dezbaterile istoriografice, viața științifică a Institutului clujean.

În paginile „Anuarului de Istorie din Cluj” s-au publicat studii în care se reflectă preocupările științifice ale membrilor și colaboratorilor Institutului, proiectele de cercetare și preocupările științifice ale acestora. Ele privesc marile teme istoriografice referitoare la epocile medievală și modernă, în ultimele decenii fiind abordate și subiecte din Contemporaneitate, referitoare – cu precădere la provincia românească intracarpatică, relațiile cu celelalte provincii istorice românești. Istoria Voievodatului și apoi a Principatului Transilvaniei, relațiile cu Centrul Europei, Răscoala lui Horea (1784) și Revoluția de la 1848-1849, Mișcarea politico-națională a românilor transilvăneni între anii 1849-1918, Unirea de la 1 Decembrie 1918, evoluțiile din perioada interbelică și de după cel de Al Doilea Război Mondial, fenomenul comunismului ș. a. au fost studiate și interpretate în lumina unui bogat material documentar-istoric, dat uneori în anexele studiilor. N-au fost neglijate fenomenele aparținând istoriei cultural-artistice, învățământului, cele aparținând climatologiei, geografiei istorice, demografiei istorice, mentalităților, istoriei cantitative.

Urmare a valorii istoriografice a „Anuarului Institutului de Istorie din Cluj-Napoca”, tomurile acestuia se găsesc în peste 200 de biblioteci din țară și străinătate, naționale, academice și universitare.

La sfârșitul anului 2011, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca” al Academiei Române a obținut o clasificare superioară în rândul revistelor care apar în țara noastră.

La cei 90 de ani pe care îi împlinește acum „Anuarul” Institutului de Istorie din Cluj-Napoca se cuvine să omagiem strădaniile înaintașilor și să exprimăm asigurarea continuării aparițiilor numerelor lui, sub aspect calitativ și operativ în perioada ce urmează.

Nicolae Edroiu,

membru corespondent al Academiei Române

Directorul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

„Piramida. Revistă de cultură, investigație și atitudine”, Zrenjanin, I, (nr. 1/2010/2011), 150 p; (nr. 2/2011) 133p; II, (nr. 3/ 2011) 149p; II, (nr. 4/2012) 163p.

Prin organismele locale din provincia Voievodina, statul sârb a aprobat în anul 2008 înființarea unui institut de cultură al românilor creat cu intenția protejării identității culturale a acestei minorități. Considerând istoria, etnografia, folclorul, literatura și cartea veche, „elemente identitare” asupra cărora se va axa, Institutul de cultură al românilor din Voievodina (Zavod za kulturu

Vojvodanskih Rumuna), condus de Costa Roșu*, în conformitate cu dezideratul enunțat, a demarat o serie de proiecte printre care se numără și editarea revistei „Piramida.

Sub semnul unor „realități șocante”, primul volum depășește spațiul geografic-cultural al Voivodinei, propunându-și, prin vocea lui Nicu Ciobanu, să răspundă la întrebarea „cine au fost și cine sunt astăzi cei care se numesc istroromâni, morlaci, valahi?” (pag. 3). Prin subiectele abordate, primul număr este delimitat geografic de spațiul periferic al Adriaticii (Istria și Muntenegru), iar din punct de vedere cultural acesta este focalizat pe comunitatea istroromână și pe cea a valahilor muntenegreni. Punctele de plecare ale acestui efort investigativ sunt stabilite de Costa Roșu, care prezintă cititorului date generale despre istroromâni: cine sunt aceștia și cine a scris despre ei (12), care este așezarea actuală a acestei populații (13), respectiv, în baza unei radiografii făcute la fața locului, aspecte din viața cotidiană a acestor comunități. Despre poziționarea curentă a istroromânilor scrie și August Kovačec (pag. 34), completat de un studiu de lingvistică a lui Radu Flora în care idiomurile uzitate de acest grup entnolingvistic sunt etichetate drept „graiuri românești” ce păstrează un stadiu arhaic daco-român și care, prin prisma numărului tot mai redus al vorbitorilor, totodată bilingvi, ar fi predispuse la dispariție (pag. 44). În continuare, în baza scrierilor lui Alberto Foris, Cvetko Pavlovič surprinde obiceiurile morlacilor (morlovlahilor) din Dalmația (p. 68, p. 72, p. 78), pentru ca în ultima parte să fie descrise istoria și specificul comunității vlahe din Cetinje (Costa Roșu, Duro Batricevič), respectiv comemorată tipărirea liturghierului lui Macarie (I.P.S. Laurențiu Streza).

Cea de-a doua apariție a periodicului conține să capteze atenția prin originalitate, axat fiind de data aceasta pe reprezentarea băieșilor din perspectivă culturală și tradițional-istorică. Acest număr, așa cum este prezentat de Bilijana Simić (pag. 3), este o selecție din lucrări recente, definită în primul rând de interdisciplinaritate. Volumul însumează lucrări în care este problematizată identitatea băieșilor din punctul de vedere al antropologiei științifice (Annemarie Soroescu-Marinkovici), a sociologiei (Stelu Șerban) și al psihologiei (Andrea Stanković), continuate de două studii lingvistice (Petar Radosavljevič și Bilijana Simić). Alte două studii se bazează pe cercetarea folclorului și culturii tradiționale ale băieșilor (Similijana Dordrevič-Belič și Aleksandra Durič-Milanović). În partea finală este prezentată situația băieșilor din Belgrad în contextul holocaustului, concomitent cu reconstrucția unor practici tradiționale ale comunității (mersul cu ursul). Important de menționat, și de un real folos pentru aprofundări ulterioare este inserarea în volum și a unei bibliografii a celor mai valoroase lucrări științifice și izvoare istorice despre băieși în context sud-slav.

Valorificând lucrările simpozionului *Literatura română din Banat - Banatul în literatură* și având în fundal intenția demarării proiectului *Enciclopedia Banatului* (vezi *Argumentul*, pag. 4), numărul trei al revistei își propune cartografierea „geografiei literare a Banatului românesc și celui sârbesc, în perioada de după 1918” (pag. 3). În acest sens semnatarii articolelor propun într-o primă fază o serie de *direcții* și *modalități* de cercetare, stabilind ca prim pas în acest sens elaborarea unor instrumente de lucru, printre care sus-amintita enciclopedie, respectiv *Bibliotheca Banatica*, amândouă implicând efortul comun al Institutului din Serbia și al Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara. Prin intermediul Deliei Badea, sunt schițate reperele contemporane ale criticii literare bănățene (din România) în baza analizei a trei dintre revistele culturale reprezentative pentru acest spațiu: „Orizont” (Timișoara), „Banat” (Lugoj), „Reflex” (Reșița). Mai departe, textul semnat de Brândușa Juică și Ileana Magda schițează concis creația lirică a primei generații de scriitori români, de data aceasta din Voievodina, optând pentru cinci autori: *Mihai Avramescu* (1914-1981), *Ion Bălan* (1925-1981), „una din personalitățile care de la început a participat la formarea spațiului cultural și literar în limba română”, „unul dintre cei mai activi promotori ai vieții culturale din Voivodina” (pag. 47), *Radu Flora* (1922-1989), *Ion Marcovianu* (n. 1922) și *Vasile/Voska Pop* (1922-1991). În continuarea analizelor anterioare este prezentat stadiul actual al literaturii de limbă

* Costa Roșu este publicist, bibliograf, folclorist, fondator și președinte al Societății Române de Etnografie și Folclor din Serbia, director fondator al Institutului. El este totodată redactor responsabil al săptămânalului de limba română „Libertatea” (<http://www.libertatea.rs>) și colaborator permanent al Institutului de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române.

română din Serbia prin studiul de caz al volumelor *Mă numesc Noel* (2004) și *Umbre și păsări* (2010) scrise de Ileana Ursu, respectiv Nicu Ciobanu. Tendințele postbelice și cele actuale din literatura Banatului, sârbesc și românesc, sunt prezentate în continuare prin intermediul operei lui Ion Marcoviceanu (Sima Petrovici, Virginia Popovici) și prin prezentarea demersului literar al săptămânalului „Nădejdea” (Ionela Mengher), a activității revistelor „Lumina” (Nicu Ciobanu), „Europa” (Pavel Gătăianu) și într-un final al modului în care este reflectată literatura română din Voievodina în dicționarele din România (Doina Bogdan Dascălu).

Cel mai recent număr al revistei (toamna/iarna 2012) se axează un subiect prea puțin abordat, și anume legăturile dintre bisericile ortodoxe română și sârbă. Bazându-se pe cercetări mai vechi, lucrările lui Nikola Gavrilovici, Nicola Rodici, Radu Flora, George Mihăilă, Mircea Păcurariu, dar și pe unele dintre lucrările unor cercetători dintr-o generație distinctă, Vasa Lupulovici, Vasile Vesa, Lucian Episcopul Caransebeșului, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecan și Paul Brusanovski, acest număr readuce în atenția cititorilor secole de colaborare religioasă între cele două popoare, dar și momente de tensiune, realizări culturale și bisericești. Diverse ca tematică și abordare, studiile acoperă o perioadă de timp destul de îndelungată, punând accentul îndeosebi pe tradiția istorică și bisericească, model pentru o agendă a prezentului/viitorului oferind exemple și modele remarcabile.

În marea lor majoritate și cel puțin pentru publicul din România, prin subiectele abordate, „Piramida” reprezintă o contribuție originală cu o evidentă deschidere interdisciplinară ce contribuie la profilarea unei comunități românești, cel mai adesea neglijată, și a unui patrimoniu cultural distinct, amândouă parte a unui context multicultural, multiconfesional și plurilingv. Din perspectiva comunității pe care o deservește, prin cele patru apariții anuale, acest proiect nu este doar un demers cultural, ci și unul de atitudine, inițiind în acest sens un dialog necesar pe teme ce valorifică patrimoniul identitar.

Grigore Moldovan

„Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură”, Serie Nouă, Chișinău, 2011, VI (XVII), nr. 5-6 (75-76), 183 p.

În cea mai largă accepțiune a sa, termenul *rusificare* poate fi înțeles ca adoptarea sau impunerea limbii ruse unui grup etnic nerus. Din perspectivă istorică, acest fenomen este cel mai adesea descris ca un proces de asimilare culturală forțată, specific perioadei țariste și Uniunii Sovietice. Printr-o ediție specială al revistei „Destin Românesc”, Gheorghe Negru propune o definiție complexă și competentă, din perspectivă basarabeană, a acestui fenomen de modificare a structurilor etnolingvistice. Modul în care acest proiect este realizat implică în cazul dat o serie de elemente de puzzle: documentele de arhivă culese de autor; documente de arhivă din fondurile Arhivei Istorice de Stat a Rusiei din Sankt-Petersburg (Ministerul Instrucțiunii Publice, Consiliul de Miniștri; Departamentul Economic al Ministerului Afacerilor Interne); documente din arhiva națională a Republicii Moldova (Cancelaria guvernatorului Basarabiei, Consiliul Regional al Basarabiei, Adunarea deputaților nobilimii din gubernia Basarabia, Consistorul duhovnicesc din Chișinău, Școala Teologică din Chișinău). Structurate în baza principiului cronologic, acestea conțin rapoarte judecătorești, propuneri, adrese, procese verbale, hotărâri ale administrației țariste, regulamente ori note informative și reflectă stagiile și evoluția politicilor imperiale țariste față de comunitatea și limba română din Basarabia. Zona de interes este deci cea a actelor oficiale cu privire la națiunea română, constituantă a imperiului, emise în a doua jumătate a secolului al XIX-lea când, alături de polonezi, lituanieni, ucraineni, românii din Basarabia au devenit victime ale unei strategii de asimilare a „alogenilor”. Din lectura acestor documente reiese faptul că rusificarea în cazul Basarabiei a fost un proces realizat treptat, precedat de perioade de „moderație și toleranță”, de măsuri agresive și de politici ale micilor „cedări”, dar care în final a avut consecințe nefaste pentru limba, cultura și identitatea românească. Utilizate pentru a consolida Imperiul rus – aflat într-o criză continuă –,

strategiile administrației rusești au fost direcționate cu precădere înspre domeniul educațional unde s-au creat condițiile pentru numirea în funcțiile de conducere din satele guberniei doar a persoanelor cunoscătoare de limba rusă.

Fiind doar un volum special, mai trebuie oferite câteva date despre revista în sine. Publicația „Destin Românesc” este una dintre principalele surse de promovare a cercetării științifice din Republica Moldova, fiind editată de zece ani sub egida Institutului Cultural Român de la București. Ea are o periodicitate trimestrială și grupează contribuții diverse din mediul academic de dincolo de Prut, materialele publicate abordând un spectru variat de fenomene sociale, culturale ori politice din trecutul spațiului cultural-geografic respectiv. Volumul prezentat mai sus are un caracter distinct față de restul numerelor constituindu-se într-un instrument de lucru necesar pentru cercetătorii subiectului.

Grigore Moldovan

„Revista de istorie a Moldovei”, Chișinău, 2011 nr. 1-2, 2011, 198p; 2011, nr. 3-4, 258p.

Publicație bianuală a Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, „Revista de istorie a Moldovei” urmărește să promoveze, într-un context post-sovietic și post-totalitar, cercetarea actuală din domeniul istoriei prin publicarea unor studii, note, comunicări și documente, relevante pentru procesul de redescoperire a trecutului societății moldovene. Primul număr din anul 2011 al revistei abordează o tematică variată, prezentând date despre perioada medie, modernă și contemporană a zonei, o serie de documente inedite, aspecte importante din viața științifică a cercetătorilor din Moldova, respectiv note și recenzii la unele publicații importante din România, Moldova și Rusia.

Separate de restul articolelor și ordonate pe baza criteriului cronologic, primele studii descifrează anumite momente din trecutul regiunii prin prisma istoriei politice. Astfel, efortul analitic al lui Sergiu Bacalov, axându-se pe acțiunile boierului moldovean Stamatie Hioti (postelnic în timpul lui Vasile Lupu), descrie procesul de integrare a boierimii alogene în aparatul administrativ al Țării Moldovei (pag.8). Valentin Constantinov, în colaborare cu Vladimir Antonov, cercetător la Institutul de Istorie al Rusiei, valorifică un document inedit din arhivele de stat ruse (Arhiva Rusă de Stat a Actelor Vechi-RGADA), reintroducând astfel în dezbateră istoriografică intenția din anul 1715 a lui Dimitrie Cantemir de a trece sub protectorat austriac (pag. 32). Tot în această parte a volumului, dedicată istoriei medii și moderne, Constantin Ungureanu reușește, prin interpretarea meticuloasă a datelor din hărțile cadastrale ale Bucovinei habsburgice, să surprindă într-un mod original etapele dezvoltării socio-economice a provinciei imperiale. În continuare, secolul XX este tratat în funcție de două coordonate; prima are ca reper implicațiile celui de-Al Doilea Război Mondial asupra Moldovei, subiect abordat prin prisma convergenței interesului românesc și rusesc asupra zonei (Veaceslav Ciorbă, Pavel Moraru), iar cea de-a doua aprofundează perioada post-sovietică și geopolitica Rusiei în acest context. Legat de acest ultim aspect, textul semnat de Octavian Țicu abordează tematica, încă sensibilă în zonă, disputelor teritoriale din trei foste republici sovietice: Georgia (Abhazia și Oseția de Sud), Ucraina (Crimeea), Moldova (Transnistria). Pornind de la analiza conceptuală a termenilor „mare putere” și „putere imperială” și chestionând interesul rusesc/exprimarea acestuia în fiecare dintre cele trei cazuri, semnatarul propune spre dezbateră locul și rolul acestor *teritorii disputate* într-un plan rusesc de „recâștigare” a unei poziții dominante regionale și globale (pag. 87). Eclectismul tematic și metodologic al acestor texte este continuat de ineditul documentelor publicate bilingv (rusă și română), izvoare esențiale pentru analizele complexe ale istoricilor, completate de aspecte ale vieții științifice a cercetătorilor moldoveni, pentru a fi încheiate de transpunerea concluziilor unei analize Stratfor cu privire la Republica Moldova și evoluțiile contextului actual internațional (George Friedman).

Cea de-a doua apariție pe anul 2011 a revistei (numerele 3-4) stă evident sub semnul aniversării a douăzeci de ani de la declarația de independență a Republicii Moldova. Astfel, regăsim publicat textul integral al rezoluției științifice dedicată acestui moment (24 august 1991) unde actul proclamării este catalogat ca fiind „adevăratul și unicul act de identitate politică și națională al Republicii Moldova” (pag 157), fiind totodată reiterat punctul de vedere al Academiei de Științe a Moldovei cu privire la caracterul limbii și cu privire la „istoria noastră românească” (pag. 156): „Comunitatea etnoculturală, de secole, justifică întru totul ca limba noastră maternă să recapete denumirea sa firească de Limbă Română și istoria noastră națională să se numească precum e firesc – Istoria Românilor” (pag. 157). Strâns legat de aceste opinii, întregul grupaj de articole din secțiunea comemorativă argumentează aceeași origine etnică, limbă, credință, aceleași tradiții și obiceiuri, aspect ce dovedește încă o dată că efortul de redescoperire/rescriere a trecutului este dublat în spațiul cultural moldovenesc de unul de regăsire/redefinire a identității naționale.

Optând pentru o structură sensibil diferită față de numărul anterior, revista mai conține o serie de studii printre care amintim pe cele axate pe: istoriografia ecleziastică (Andrei Eșanu, Valentina Eșanu), personalități politice ce au luptat pentru emancipare națională (Vlad Gafița), motivații și intenții ale liderilor din URSS (perioada 1918-1940), trecerea la alfabetul latin și crearea a alfabetului internațional mondial (Ion Șișcanu), politica națională a URSS după cel de-Al Doilea Război Mondial – cultivarea „patriotismului sovietic” vs. naționalismul moldo-român (Elena Negru, Gheorghe Negru). Atipică prin temă, merită menționată și comunicarea profesorului italian Paulo Malanima despre evoluția economiilor din spațiul mediteranean în intervalul 1950-2010, unde sunt subliniate inegalitățile economice dintre cele 25 de țări și enunțate previziuni pentru convergențe viitoare.

Beneficiind deci de aportul cercetătorilor din țări diferite (Italia, Rusia, România, S.U.A.), Revista de Istorie a Moldovei, deși pe alocuri populată de texte ce uneori abundă în narativism factologic, constituie în ansamblu un proiect/demers necesar care dovedește, prin seriozitate, meticulozitate și metodologia originală bazată pe un exploatarea unui bogat material arhivistic, că dogmatizarea anterioară a scrisului istoric din această țară a fost depășită, știința istorică din Moldova fiind deschisă spre noi orizonturi interpretative.

Grigore Moldovan

„Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială”, Chișinău, Vol. I, nr. 1-2, 2011, 302 p.

Reconcilierea este o dimensiune inevitabilă a democratizării. Pornind de la acest enunț, Ludmila Cojocarul investighează, în primul număr al revistei „Promemoria”, problematica complexă a reconcilierii dintre comunități ale memoriei din republica Moldova, urmare a conflictului din Transnistria. Fiind unul dintre cele mai originale texte ale volumului – prin tematică, expunere și argumentație – această prezentare însumează o serie de aprecieri și întrebări pe marginea unor aspecte diverse ce țin de viziuni colective, alternative și deseori conflictuale asupra unui eveniment istoric, cu referire explicită la cazul conflictului militar de peste Nistru: cum este definit și cum este abordat procesul de reconciliere? care sunt politicile și practicile capabile să contribuie la apropierea procesului de reconciliere din perspectiva memoriei colective? care sunt limitele proiectelor de reconciliere în societățile post-conflict? Fiind „o societate cu o memorie traumatizată” (pag. 171), trecutul recent al Moldovei este adresat în această țară, așa cum arată și prezentarea menționată, ca parte a unui proces de regenerare, specific de altfel mai multor state foste sovietice. Implicit, o asemenea dilemă post-conflict este parte a unei probleme mult mai complexe cu implicații/rezolvări ce încă nu sunt apreciate/cunoscute pe deplin și care implică pe de-o parte aspecte identitare iar pe de alta, înseși traumele perioadei sovietice. Ceea ce au în comun aceste două aspecte este faptul că după destrămarea URSS, astfel de „dileme” au fost centrale în efortul societal de a se ajunge la un acord legat de trecutul recent, fie el doar post-sovietic or integrând și perioade anterioare. Astfel, statele au pus în funcțiune mecanisme menite a facilita procesul de „regăsire”, asumare și totodată reinterpretare

a trecutului, noțiunile cheie în jurul cărora acestea au funcționat fiind: justiție tranzițională, adevăr, amnistie, unitate națională, identitate, condamnare⁸.

Pentru republica Moldova, un astfel de instrument este și Institutul de Istorie Socială „Promemoria”⁹ al cărui director este Anatol Petrencu, istoric și politician deopotrivă, și, deloc întâmplător, membru al Comisiei pentru investigarea regimului comunist. Fiind totodată și redactor șef al revistei institutului, acesta descrie și el în prefața volumului situația conexasă editării acestei publicații, subliniind procesele democratice demarate în Republica Moldova (după aprilie 1990) care „au deschis noi orizonturi pentru cercetarea istorică, punând în evidență exemplul statelor comuniste de constituire a unor noi institute și centre de studii, de aplicare a unor noi tematicii și sfere de cercetare în domeniul științei istorice” (pag. 5). Afirmând că, în acest context, procesul de rescriere a istoriei este necesar „nu numai pentru a cunoaște trecutul, ci și pentru a ne putea detașa cu inteligență de moștenirile lui dureroase” (pag. 6), primul număr al revistei apare ca o „datorie profesională și civică” a echipei Institutului de a contribui la o înțelegere complexă a trecutului, de recuperare a „paginilor dramatice” din istorie: deportările staliniste, represuniile politice, foametea organizată și mai nou, apărarea suveranității și integrității Republicii Moldova în perioada războiului civil. Menite a trata aceste subiecte din perspectiva istoriei sociale, textele semnatarilor sunt structurate în nouă secțiuni: *Studii și articole; Comunicări; Portofoliu didactic; Documenta; Exercițiul memoriei; Dezbateri; Viața științifică; Personalia; Recenzii, note de lectură*.

Primul studiu, semnat de Sergiu Tabuncic, prezintă modul în care mai multe comunități rurale din Moldova au păstrat o serie de documente medievale pentru dovedirea proprietății funciare în contextul secolului de ocupație rusească (1812-1918). Pe aceeași linie, a istorie dreptului, Lilia Zabolotnaia în colaborare cu Alina Felea analizează dreptul succesoral din Țările Române (medievale), respectiv tema proprietății testamentare (prevederile testamentare) (și) prin prisma implicațiilor juridice asupra familiei în perioada modernă, spațiul basarabean și Imperiul rus: evoluția legislației, etapele unui proces etc. Alte două texte, semnate de Eugen Ghiță și Ioan Bolovan reprezintă cercetări demografice și antropologice. Dacă în primul sunt studiate variațiile demografice ale Aradului în perioada de dezvoltare urbană și demografică 1767-1768, Ioan Bolovan descrie raportul societate – epidemii – catastrofe naturale în Transilvania din perspectiva interesului demografic, social, mental, privind succint cele 6 epidemii de holeră care s-au succedat în spațiul ardelean între 1831 și 1873. Este demonstrat de către autor în acest sens că, în ciuda nivelului ridicat al mortalității generale (în contextul epidemiilor), dinamica populației Transilvaniei nu a fost afectată în mod decisiv decât pe termen scurt. Totuși, holera a generat noi atitudini și reacții comportamentale, discursul elitei asupra bolii și poziția autorităților cunoscând metamorfozări interesante (pag. 61). Într-un text scris în limba franceză, Antonella Grossi analizează elementele de continuitate și discontinuitate care caracterizează percepția colectivă asupra cimitirelor din Paris, pentru ca Tatiana Varta să surprindă tendințe de rusificare în context ecleziastic prin studiul de caz al activității a doi dintre succesorii lui G. Bănulescu-Bodoni, Dimitrie Sulima și Irinarh Popov.

⁸ Vezi Lavinia Stan (ed.), *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past*, New York, Routledge 2009.

⁹ Institutul de Istorie Socială „Promemoria” este o instituție afiliată Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, cu statut de centru de cercetare și instruire. INIS „Promemoria” are drept scop cercetarea istorică, promovarea și implementarea noilor metode și domenii de cercetare și predare a științelor istorice prin realizarea următoarelor obiective: elaborarea, implementarea/realizarea, evaluarea și monitorizarea proiectelor de cercetare și instruire de nivel local/național și internațional; organizarea de seminarii, simpozioane, conferințe, întruniri periodice cu atragerea specialiștilor calificați în domeniile prioritare de activitate; desfășurarea activităților editoriale și instruirea specialiștilor în domeniul științelor istorice; promovarea și popularizarea cunoștințelor istorice prin mijloacele de informare în masă; acordarea asistenței profesionale în domeniu prin acces la informații, consultanță și training; crearea și gestionarea unei biblioteci specializate. Vezi <http://promemoria.md/about/>, accesat 21.09.2012.

Ultimele trei studii (secțiunea *Studii și articole*) aparțin toate, în linii mari, istoriei politice: istoricul Sfatului Țării din Basarabia (Simona Nicoară), revolte țărănești anticomuniste în Arad (Corneliu Pădureanu), analiza instituțională a învățământului din domeniul artelor în Moldova Sovietică (Gheorghe Nicolaev). În celelalte compartimente ale volumului sunt prezentate diferite comunicări (amintim textul Ludmilei Cojiocarui), apoi sunt furnizate date despre activitatea științifică a cercetătorilor din Republica Moldova, publicate o serie de documente de arhivă și jurnalistice inedite, respectiv surprinsă implementarea unor portofolii didactice specifice învățământului preuniversitar.

În final, se poate afirma că acest demers reprezintă un pas înainte pentru spațiul cultural din republica Moldova din cel puțin două motive. În primul rând, după ani de imobilism cultural, acest proiect surprinde interesul tot mai accentuat al societății moldovene pentru propriul trecut, iar prin dezvoltarea metodologică (evidentă) a cercetării, coroborată cu pluralitatea interpretativă, este vizibilă și sincronizarea cu provocările actuale ale istoriografiei occidentale. În al doilea rând, și poate mai important, „Promemoria” reprezintă un manifest pentru reconciliere, o chestiune încă actuală în Moldova, premisele necesare realizării acesteia fiind surprinse în volum: „Nimeni nu este întru totul inocent, nimeni nu este întru totul vinovat. După o perioadă în care, în sânul societății, negrul și albul erau categoric opuse, această societate trebuie acum să învețe să distingă un mai mare număr de nuanțe gri” (pag. 172).

Grigore Moldovan

„*Annales historici Presovienses*”, vol. 8/2008, 9/2009, 10/2010 ISSN 1336-7528

„*Annales historici Presovienses*” (AHP) este un periodic de specialitate care apare la Prešov (Slovacia) din anul 2001, fiind publicat de Institutul de Istorie care funcționează pe lângă Facultatea de Filosofie a Universității din Prešov (Slovacia) și de Centrul de Cercetări Socio-Istorice și de Istorie Culturală, centru de excelență, constituit în cadrul aceleiași universități.

Scoala istorică de la Prešov este binecunoscută în comunitatea istoricilor din Europa Centrală, din România și Transilvania inclusiv, ea devenind extrem de vizibilă în plan științific, editorial și al manifestărilor științifice din ultimele decenii. Periodicul sus-menționat exprimă probabil cel mai bine tendințele și ariile de interes ale istoricilor de la Prešov, fără ca revista să le fie destinată exclusiv lor.

Numerele pe care le-am avut la dispoziție înfățișează o mare varietate de subiecte abordate, de la analize pe fresce medievale, probleme de istorie confesională, geografie istorică, istorie economică, istorie urbană și până la istoria cărții și francmasonerie. Aria geografică în care se încadrează majoritatea contribuțiilor este jumătatea răsăriteană a Slovaciei de astăzi, iar din punct de vedere cronologic predomină studii de istorie medievală, premodernă și modernă și, desigur, de istorie contemporană.

Pentru a exemplifica varietatea tematică a studiilor publicate în cele mai recente numere ale „*Annales historici Presovienses*”, mă voi opri asupra câtorva dintre acestea. În nr. 10/2010 găsesc un interesant articol semnat de Lucia Tokárová, *Cursul de mijloc al râului Torysa – importantă cale de comunicații în epoca romană, în contextul importurilor romane* (p. 31-53), în care autoarea analizează semnificațiile culturale, economice și politice ale unor produse romane (ceramică, fibule, obiecte de bronz și sticlă, monede), care au circulat dincolo de Limes, în Barbaricum, anume pe valea râului Torysa.

Dintre numeroasele studii dedicate istoriei confesionale și mai ales confesiunilor calvină și evanghelică din regiune, aș remarca articolul cunoscutului istoric Peter Kónya, *Biserica evanghelică și insurecția lui Francisc al II-lea Rákoczy* (nr. 8/2008, p. 72-89). Peter Kónya discută situația bisericii evanghelice înainte de insurecție, marcată de recatolicizare și persecuții, și analizează încercările de îmbunătățire a statutului acestei confesiuni în cursul insurecției. Măsurile legale luate de dieta de la Szécsény și altele au dus la îmbunătățirea statutului comunității evanghelice la nivelul orașelor, în

comunitățile rurale, la dezvoltarea educației confesionale evanghelice, la apariția unor publicații, nu în ultimul rând, la dezvoltarea conștiinței de sine a comunităților și a indivizilor. Autorul apreciază pozitiv rolul insurecției în istoria bisericii evanghelice, arătând că multe dintre manifestările din deceniile de mai târziu ale bisericii ca instituție și ale reprezentanților ei sunt consecințe ale câștigurilor dobândite în timpul insurecției. De remarcat că același autor publică în numărul 12/2012 un articol apropiat din punct de vedere tematic, anume *Ungaria de Sus și rolul ei în procesul de Reformă și Recatolicizare* (p. 75-89).

În deschiderea numărului 8/2008 găsim un articol interdisciplinar semnat de Marian Vizdal și Marek Vizdal, *Rezultatele utilizării programului Google Earth pentru prospecțiunile arheologice făcute în Câmpia slovacă de Răsărit și în regiunea Zaccarpattia din Ucraina* (p. 9-25).

Numerele revistei mai cuprind bibliografii și cronici ale activității instituțiilor editoare ale revistei și un număr important de recenzii ale unor publicații de specialitate apărute mai ales în Slovacia și Republica Cehă, dar și în Bielorusia, Marea Britanie, Polonia, Rusia, Ucraina, Ungaria etc.

Nu în ultimul rând, trebuie apreciate ținuta grafică a revistei, precum și faptul că fiecare articol (revista este publicată, cu mici excepții, în limba slovacă) are în deschidere un rezumat în limba engleză și o listă de cuvinte-cheie. Revista are vizibilitate prin faptul că, începând cu numărul 3/2003, este on-line în format full-text, putând fi astfel consultată cu ușurință.

Radu Mârza